

Experiències

La recuperació dels fons patrimonials del Pallars Sobirà. El cas de Casa Subirà, d'Altron, i el projecte de la recuperació de la memòria històrica de la vall de Cardós

Carme Maria Marugan i Vallvé
Arxiu Històric Comarcal de Sort

En els darrers anys, gràcies a l'esforç de nombroses persones, els fons patrimonials comencen a estar valorats en la seva justa mesura, tant pels arxivers com pels usuaris. Creiem, però, que cal insistir en la importància que tenen aquests fons documentals i en les possibilitats que aquests poden oferir als investigadors, sobretot quan es disposa de diversos fons patrimonials per a l'estudi d'un mateix territori.

El que potser no és tan conegut és que, a les comarques pirinenques, la recuperació dels fons patrimonials és molt més necessària que en altres indrets. Com molt bé escriu el nostre company pirinenc Albert Villaró: *"qualsevol que s'hagi endinsat en investigacions que tinguin com a marc el Pirineu haurà trobat –i potser més que en d'altres zones del país– certes dificultats (de vegades insuperables) a l'hora de localitzar la documentació. Amb molts ajuntaments, en pobles petits i amb una estructura administrativa feble i precària, les destruccions massives d'arxius produïdes en el decurs de les atribulades conteses bèl·liques del segle XIX van ser habituals i exhaustives. La consulta dels arxius parroquials és com una rifa: si hi ha sort, es conserven. Si no –i és això el més habitual– el buit és pràcticament total i descoratjador [...]. Els aiguats i els meteors tampoc no han col·laborat massa en la conservació dels nostres fons muntanyencs"*¹.

La problemàtica de la documentació pallaresa

Des del punt de vista de l'investigador, i concretant per a la documentació pallaresa, Lydia Martínez va afirmar que *"el primer problema que es planteja en fer un estudi sobre el Pallars és recollir la seva documentació, la qual amb el temps s'ha anat deteriorant, perdent o dispersant. D'entrada dóna la impressió que s'hagi de buscar a qualsevol lloc menys al Pallars, ja que la deixadesa, l'expoli, les expropiacions i trasllats s'han encarregat d'escampar les escriptures"*².

L'ampli territori històric del Pallars, que no correspon al territori comarcal actual, va tenir una llarga història pròpia i diferenciada de la resta de Catalunya. Ja el procés de formació de l'antic comtat va ser diferent dels altres comtats catalans, atès que la responsabilitat directa de la conquesta la tenia la casa comtal de Tolosa (sobre l'any 800). També cal recordar que el comtat de Pallars fou l'únic dels comtats catalans que mai va ser incorporat a la Corona i que actualment el títol de marquès de Pallars el conserva la casa ducal de Medinaceli³. Per aquesta dilatada història, al Pallars li correspondrien uns fons documentals molt importants, tant en quantitat com en qualitat. Però això no és així, i ens trobem, en realitat, amb una documentació limitada, dispersa i fragmentària.

En un article publicat amb Lluïsa Cases, ja comentàvem les destruccions documentades per a diversos fons documentals: incendis (com el de la casa de la vall d'Estèrri d'Àneu al segle XVII), riudes (especialment la de 1937) o les guerres carlines, els múltiples conflictes amb França i la darrera Guerra Civil de 1936-1939. També analitzàvem els problemes de la dispersió de la documentació pallaresa en diferents arxius catalans, de l'Estat espanyol i fins i tot a l'Estat francès, com ara el fons documental del vescomtat de Castellbò, que es troba als Archives Départementales de l'Ariège (Foix) perquè el vescomtat va dependre del comtat de Foix, o el fons de la comanda hospitalera de Salau, que tenia propietats i drets a terres pallareses i que es troba als Archives Départementales d'Haut-Garonne (Tolosa)⁴.

La incorporació dels microfilms dels fons *Pallars, Vilamur i Catalunya General* de l'Archivo Ducal de Medinaceli (ADM) a l'Arxiu Històric Comarcal de Sort (AHCSO) ve a pal·liar en una part molt important les mancances observades en la nostra documentació. Però, malgrat això, aquests fons no cobreixen tots els buits documentals per dos motius fonamentals. En primer lloc, per la quantitat: malgrat la llarga història del comtat-marquesat de Pallars com a territori independent, l'ADM només conserva 28 lligalls de Pallars i 3 del vescomtat de Vilamur, un nombre que és òbviament insuficient per abastar tota la història del Pallars⁵. En segon lloc, per la seva tipologia de fons: es tracta d'un fons senyorial i, per tant, en ell només trobarem la documentació generada en relació amb el senyor, és a dir, que respecte a les comunitats, malgrat

que en trobem referències, aquestes no supleixen la pèrdua dels fons comunals⁶.

La conseqüència d'aquesta manca i dispersió de la documentació és que, malgrat la gran importància històrica del comtat-marquesat del Pallars, ben diferenciada de la història de Catalunya, tant en la seva evolució com en la consideració dels homes que aquí són lliures, no es disposa dels estudis que li correspondrien per la seva especificitat històrica. Podem afirmar, sense exagerar, que la història del Pallars encara està per fer⁷.

La particular organització de les comunitats pallareses, conegudes per a l'edat moderna i intuïdes per a l'època medieval, s'emmarca a partir d'una institució molt poc coneguda anomenada el Consell General del Marquesat de Pallars, equivalent al Consell General d'era Val d'Aran i al Consell d'Andorra. Aquella institució divideix el territori del marquesat en sis quaters: vall d'Àneu, vall de Cardós, Llavorsí-Escaló, Sort, Peramea i Salàs, que al seu torn tenen la seva pròpia organització amb una cùria i consell. En la base d'aquesta organització trobem els comuns, també organitzats. D'aquesta peculiar organització i les seves institucions, que impliquen moltes diferències respecte a la resta de Catalunya, en resta molt poca documentació coneguda⁸.

L'estructura comunal de base s'organitzava a partir d'uns jurats de cada comú escollits democràticament, un batlle per a cada comú escollit pel batlle general (mitjançant una terna) i en la figura del batlle general del quarter, escollit pel representant del senyor d'una terna presentada pels homes de la vall. Aquests càrrecs tenien unes importants atribucions en matèria de justícia⁹.

El fet de ser una societat molt organitzada a partir del comú, no implica que fos una societat igualitària, ja que existia una oligarquia. Eren les anomenades "*cases fortes*", que en algun cas van arribar a assolir el grau de petita noblesa (família de Moner, de Casa Subirà, d'Altron; família de Castellarnau, de Casa el Coix, d'Alins). Eren les famílies dominants, les famílies riques, amb grans ramats i que també van controlar, en el seu moment, les indústries i el comerç. Aquestes cases, al seu torn, les podem diferenciar en dos nivells: el nivell preeminent serien les grans cases fortes a nivell de vall o quarter (Casa Tort, d'Alòs, a les valls d'Àneu; Casa el Coix, d'Alins, per la vall Ferrera; Casa Subirà, d'Altron, per la vall d'Assua) i a un nivell inferior les cases fortes de poble.

Les persones que ocupaven els càrrecs de batlles del comú o batlles generals (els no escollits per democràcia directa) procedien normalment de les cases fortes de la zona. Aquest fet implica que en moltes d'aquestes cases s'hagi conservat, no només la documentació pròpiament patrimonial de la família, sinó també una part de la documentació comunal o fins i tot la referida a la batllia del quarter o a la notaria. Aquest fet ha estat observat a la totalitat dels fons patrimonials fins ara tractats:

- Casa Perramon, de Peramea (Baix Pallars; 1534-1978): 1 ml, conté diversa documentació de l'antic municipi de Peramea¹⁰ (1602-1889), un quadern dels serveis realitzats pel batlle (1779-1811), dos documents de l'administració de l'Hospital (1797) i documentació diversa de la gestió de les salines de Morrerres (1696-1835).
- Casa Subirà, d'Altron (Sort; 1501-1999): 2,20 ml, conté els llibres de judicis verbals celebrats a Altron entre 1863 i 1867 i alguns documents referents a l'antic municipi d'Altron¹¹ (1827-1892).
- Casa Bringué, de Ginestarre (Esterra de Cardós; 1330-1966): 1,3 ml, conté abundant documentació referida al comú de Ginestarre (1550-1872) i documentació municipal d'Esterra de Cardós (1829-1961), amb un document judicial de la batllia de Cardós (1620).
- Casa Mora d'Arrós, de Cardós (Esterra de Cardós; 1565-1971): 0,3 ml, conté molta documentació municipal d'Esterra de Cardós (1645-1967), tres documents corresponents a la batllia general de la vall de Cardós (1637, 1702, 1724) i un protocol notarial de Ribera (1609).
- Casa Castellà, d'Esterra de Cardós (1300-1644): 76 pergamins, conté documentació referida a la batllia general de la vall de Cardós (1600-1635) i dos documents comunals (1588, 1628).

El final d'aquesta organització es va produir amb l'arribada de l'estat liberal, que va trencar l'evolució de les institucions pròpies i que, amb la creació dels municipis, dels partits judicials, etc., va substituir les antigues institucions comunals i judicials. Cal destacar l'excepció d'Andorra, que, en no pertànyer a l'Estat espanyol, ha mantingut les seves institucions fins avui. D'altra banda, la decadència de les cases fortes al final del segle XIX comportarà la fi de l'estructura socioeconòmica pallaresa tradicional, amb la conseqüència del buidat de les cases fortes i fins i tot, en algun cas, el seu abandonament.

Així, doncs, després de veure tots aquests factors, s'entén la importància que tenen per a nosaltres els fons patrimonials. Es tracta de cercar en aquests fons la petja d'aquestes institucions de vall i de comunitats que avui són desaparegudes. Aquest rastre és també present en alguna documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), fonamentalment els processos, a l'Arxiu Diocesà d'Urgell (ADU), sobretot als fons parroquials¹² i en diferents documents del fons *Pallars* de l'ADM.

La captació de fons patrimonials

El primer problema és conèixer quines famílies conserven els fons patrimonials, ja que no existeix cap repertori que ens ho indiqui¹³. Només queda el porta a porta, amb la col·laboració d'alcaldes i secretaris d'ajuntaments o amb coneixences personals. També cal indicar que

en cap cas aquests fons estan ordenats en origen, a diferència d'altres indrets de Catalunya.

D'altra banda, molts de nosaltres hem vist la reticència de les famílies propietàries a despendre's dels seus fons, ja sigui per donació (que no veiem possible), ja sigui per dipòsit del fons a l'arxiu (només obtingut per nosaltres en un cas)¹⁴. Aquesta reticència l'hem d'entendre perquè normalment els titulars, o són gent gran, o bé el seu únic vincle amb el passat de la casa són els documents. Com diu Albert Villaró, *"el paper que han de jugar les institucions arxivístiques de la zona en la incorporació dels arxius patrimonials pirinencs als seus fons ha de ser un exercici equidistant entre la diplomàcia i l'audàcia"*. Davant d'aquesta problemàtica, nosaltres hem optat per l'estratègia de la realització de còpies a partir de la tecnologia de la digitalització.

La metodologia seguida ha estat:

- negociar amb la família amb la mediació de l'alcalde i/o tècnics municipals, o de persones de prestigi de la zona,
- ingressar el fons de forma provisional a l'arxiu, amb una acta de lliurament que especifica els compromisos de cadascuna de les parts, de manera que s'evitin les suspicàcies i els possibles malentesos que puguin sorgir,
- classificar la documentació i realitzar-ne l'inventari,
- preparar el fons; respecte a l'estat de conservació dels documents, cal dir que nosaltres només fem una neteja, però no n'assumim la restauració: s'explica a la família quins són els criteris per conservar aquests documents un cop tornin a casa seva i, si escau, se'ls adreça a un restaurador,
- digitalitzar-los,
- retornar a la família el fons, ben ordenat i classificat i amb una còpia de l'inventari (normalitzat segons el programa de gestió dels arxius comarcals –GAC–) i amb l'arbre genealògic; mentre que a l'arxiu resten les còpies dels documents en suport CD i en suport paper¹⁵ i la possibilitat de consulta per a tothom.

En aquest sentit, creiem que és molt important el fet d'explicar als propietaris del fons amb molta claredat tot el procés que seguirem, el que farem i el que no farem. El procés d'inventariació d'un fons d'aquestes característiques i la seva posterior digitalització és lent i no es poden prometre terminis de retorn de la documentació que no es puguin complir, de la mateixa manera que ha de quedar clar que determinades actuacions no es portaran a terme (per exemple, la restauració dels documents). D'altra banda, cal entendre que en una societat on tothom es coneix (i els membres de les antigues cases fortes, més encara) la millor propaganda per a la nostra feina és la satisfacció d'una família pel treball ben fet. Una bona intervenció en un fons patrimonial que

deixi content a tothom ens en portarà d'altres. Cal esmentar que un cop superades les reticències inicials, la família valorarà molt el fet de tenir els seus papers ordenats, els pergamins nets, que es valori la importància històrica de la seva casa, saber què diuen els papers i disposar de l'arbre genealògic.

Hi ha dos fets que voldríem destacar. El primer és que és molt important per a les famílies saber què diuen o què són els seus papers. En aquest sentit, la nostra feina com a tècnics no ens ha de fer oblidar que el més habitual en aquest casos és que les famílies desconeguin el contingut dels seus documents i que fins i tot tinguin por que algun paper pugui ser comprometedor per la història de la família. Així, doncs, és important clarificar que l'inventari del fons no es donarà com a definitiu fins que ells donin el seu vistiplau, és a dir, que la família ha de tenir el dret de retirar un document de l'inventari si ho considera oportú. La realitat, però, és que fins ara no s'ha retirat cap document d'un fons.

El segon aspecte a destacar, és la importància que dóna la família a l'arbre genealògic. En aquest sentit, tampoc hem de crear confusions i hem de dir clarament que el que nosaltres farem és un document de treball amb el que resulti de la documentació, sigui el resultat complet o amb buits, i que no anirem a altres arxius per completar-lo. Aquest és un dels resultats que més valoren de la nostra feina i nosaltres ho hem de fer igualment si volem controlar el fons que treballem.

La digitalització com a salvaguarda

Actualment, les dues tècniques estàndard de reproducció són l'escàner i el microfilm, no obstant que en puguin existir d'altres en un futur proper. Quan es va realitzar la reproducció dels fons catalans de l'ADM¹⁶ no s'utilitzava encara la digitalització i els fons van ser microfilmats. Durant les tasques d'inventariació dels fons *Pallars*, *Vilamur* i *Catalunya General* de l'ADM, hem detectat els següents problemes:

- trobem molts documents (fonamentalment pergamins) molt difícils de llegir per excés de llum o per manca d'enfocament; en altres casos, el vidre col·locat sobre el document n'impedeix la lectura d'una part significativa,
- si hi ha problemes de contrast es veuen, en una mateixa imatge, les dues cares del document,
- en alguns casos, manquen documents sense cap explicació (no es tracta d'un cas de mal estat o de no localització del document dins del fons),
- els pergamins de gran format estan reduïts a una escala que en fa gairebé impossible la lectura del contingut,

- les regestes dels pergamins escrites al dors de vegades no es veuen i fins i tot en alguna ocasió no s'han reproduït o no estan completes,
- la majoria dels documents llargs no estan foliats.

La digitalització també comporta clars avantatges sobre el microfilm. En primer lloc, la possibilitat d'utilitzar la imatge en la pantalla d'ordinador tenint la facultat d'ampliar la imatge o de treballar amb el contrast. També hem de tenir en compte la posterior utilització de les imatges, com per exemple en exposicions, per a les quals només caldrà realitzar una impressió amb paper de qualitat fotogràfica. De la mateixa manera, també ens facilita la seva utilització per a publicacions, igual que un possible futur accés per Internet. En aquest sentit, cal tenir la precaució de digitalitzar respectant el color original del document. No obstant això, hem de recordar que el problema de la conservació dels CD encara està per resoldre.

Nosaltres hem optat per la digitalització realitzada al mateix arxiu davant la impossibilitat de treure els fons a tractar fora de la comarca; estem condicionats pel fet que no existeixi cap empresa especialitzada radicada al Pirineu i que les famílies volen veure'n el procés. Tenint en compte els nostres recursos econòmics i materials, la digitalització ens sembla la tècnica més fàcil, ràpida i econòmica.

La possibilitat que la tasca de digitalització sigui controlada per l'arxiver dona molt bons resultats, ja que la persona que fa aquesta feina pot consultar qualsevol dubte que sorgeixi durant la realització del treball i l'arxiver pot insistir al tècnic en qüestions bàsiques com que no hi hagi plec que tapin informació, que els folis estiguin numerats, etc. Una posterior revisió de les còpies abans del retorn de la documentació als seus propietaris permet comprovar que no manqui cap imatge i que aquestes siguin correctes (no quedin tallades, etc.).

Tot aquest procés només té un inconvenient, que sempre és el mateix: els recursos econòmics per portar-ho a terme. Cal un mínim equipament informàtic, les despeses en CD, la tinta i els folis són mínimes, però el problema és si podem assumir el nombre d'hores necessàries per a digitalitzar o, en cas contrari, les despeses d'un contracte.

El cas de Casa Subirà, d'Altron

Com a exemple de tot el que hem dit fins ara us presentem el cas de Casa Subirà, d'Altron, que ha estat la nostra primera experiència en reproducció de fons patrimonials¹⁷.

La família de Moner, propietària del fons patrimonial de Casa Subirà, d'Altron, estava interessada en l'ordenació del seu fons documental, però no estava disposada a dipositar el fons a l'arxiu. La seva idea era ordenar el fons per tal de poder utilitzar la documentació per escriure un

llibre sobre la història de la família, però eren conscients que els mancaven els coneixements i els criteris bàsics per a portar-la a terme.

Vam considerar que aquest fons podia ser d'un gran interès, ja que correspon a una de les cases fortes més importants del Pallars Sobirà, i sabem que un membre d'aquesta família (Josep de Subirà) va comprar al rei Felip V, l'any 1702, la baronia de Rialp i la vall d'Àssua¹⁸. Aquesta propietat inclou una forest, anomenada Serra del Rei, que durant molts anys fou objecte de litigi entre la família i els veïns de Llessú, que hi tenien drets de pastures. Malgrat els successius plets que Casa Subirà va mantenir amb els veïns de Llessú per abolir aquesta servitud, no ho va aconseguir mai i, finalment, la zona va ser expropiada per ICONA (segurament amb un pacte previ) l'any 1925. Posteriorment aquesta zona va quedar inclosa en l'àrea perifèrica del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i, en un futur molt proper, formarà part directament del Parc.

Aquesta casuística ens ha permès d'accedir a les subvencions que atorga el Ministerio de Medio Ambiente, Organismo Autónomo de Parques Nacionales, per a l'any 2000, mitjançant la qual ens van ser atorgat 1.000.000 de ptes. per als treballs de digitalització del fons patrimonial de Casa Subirà, d'Altron. Van confluïr diversos factors: la conservació de la documentació de la zona de Serra del Rei, la possible ampliació del Parc Nacional d'Aigüestortes a la zona de la vall d'Àssua i la possibilitat de l'obertura d'un accés del parc a la mateixa vall d'Àssua. En aquest sentit, la disponibilitat d'aquesta documentació garanteix la possibilitat de realitzar treballs històrics amb diferents perspectives sobre l'àrea del parc¹⁹.

La digitalització s'ha portat a terme al mateix arxiu, amb un equipament format per: un ordinador Pentium II, un escàner EPSON GT-7000, un gravador de CD, una impressora EPSON Stylus Color 1520 i amb el contracte d'un tècnic, del qual també hem après molt²⁰. De l'experiència podem destacar algunes coses, moltes de les quals semblaran molt òbvies, però cal tenir-les en compte des del començament.

- Cal un programa d'imatges adequat. N'hi ha diversos al mercat, però cal fer una prova abans. Nosaltres hem utilitzat el Paint Shop Pro 7, de l'empresa Jasc Software, perquè és un dels programes de retoc gràfic més estesos del mercat, està enfocat a l'entorn domèstic i no té res a envejar als programes d'entorns professionals, com ara el PhotoShop, d'Adobe. A més, la seva condició de *shareware* (versió de prova) i el seu baix cost de compra el fan encara més atractiu. En el nostre cas, el programa ens permetia manipular les imatges capturades amb l'escàner, aclarir-les, enfosquir-les, enganxar-les, girar-les, treballar el contrast i la grandària i finalment desar-les en un format de mapa de bits i sense compressió (*.TIF).
- No es pot digitalitzar un document rebregat o en mal estat, cal preparar prèviament els documents. Per a la majoria és molt senzill,

només els pergamins presenten més problemes i cal aplanar-los de forma acurada.

- Cal numerar amb llapis els documents de més d'un foli per evitar confusions.
- Bé que la majoria de documents no presenten problemes de mida, els documents de gran format no caben en un escàner DIN A-4; cal, doncs, digitalitzar-los per parts i muntar-ne després, o no, la imatge, o bé disposar d'un escàner de mida superior per a aquests documents.
- Cal establir un codi de numeració clar, que ens sigui fàcil i que correspongui al número d'inventari. Primer, posem el número de CD, el codi del fons (nom de casa), el número de document (corresponent a l'inventari), el número d'ordre si dins d'aquest número hi ha diversos documents (per exemple, l'entrada de capítols matrimonials, número 6 de l'inventari, consta de 13 documents), el número de foli i si és recto o verso. Per exemple, el document número 130 de Casa Subirà és el capbreu de la vall d'Assua, de 106 folis. El foli 54v serà: 47csa130-01-54v, on 47 = número de CD, csa = Casa Subirà, d'Altron, 130 = número del document, 01 = número d'ordre, 54v = foli 54 verso.
- Cal que l'etiqueta del CD sigui explicativa per a una ràpida localització de les imatges. Per exemple, el CD núm. 41 de casa Subirà indica: csa41, del 41csa119-13-01r al 41csa119-13-38v, 134 imatges.
- Cal realitzar una còpia de seguretat dels CD resultants i, en un futur, caldrà disposar d'un altre suport informàtic que ens asseguri una conservació a més llarg termini²¹.
- Cal revisar la còpia resultant abans de retornar el fons a la família.

Els resultats han estat molt engrescadors, perquè, d'una banda, hem pogut posar al servei dels usuaris el que segurament és el fons patrimonial més important de la comarca i, de l'altra, la família està molt satisfeta, ja que tenen un fons ordenat i classificat amb un inventari. I respecte al que dèiem abans, ha estat una bona propaganda de la nostra feina: tothom sap que hem inventariat Casa Subirà i que la família ha quedat contenta.

El projecte de la recuperació de la memòria històrica de Cardós

Ens trobem ara en un segon moment de la tasca de recuperació de fons patrimonials. Aquest, ha vingut motivat pel projecte Museu Viu, de Casa Bringué, de Ginestarre, portat a terme des de l'ajuntament d'Esterrí de Cardós. Aquesta casa, deshabitada des del 1963 amb tot el que contenia, va ser comprada per l'INCASOL i és gestionada per l'ajuntament per tal de crear-hi un museu. En el seu interior es trobava el fons patri-

monial, que, com a fons de titularitat pública, va ser dipositat a l'AHCSO. La disponibilitat d'aquest fons documental ha permès als tècnics de l'ajuntament establir els períodes constructius del conjunt edificat, el marc històric de la família i el procés de formació del seu patrimoni moble i immoble (urbà i rústic).

D'altra banda, el fet de treballar un fons procedent de la vall de Cardós ens va fer veure la poca documentació coneguda i disponible per a aquest territori. Si abans comentàvem els problemes amb què es troba un investigador a l'hora d'aconseguir documentació per a l'estudi del Pirineu i del Pallars en general, el cas de la vall de Cardós és paradigmàtic per la important pèrdua de documentació²².

Així, vam considerar que calia donar prioritat a la consecució de fons patrimonials procedents d'aquesta vall i, també, a la localització de documentació dispersa de la mateixa. El primer resultat és que hem pogut constatar que aquesta vall i quarter disposava de la mateixa categoria de privilegis i ordenacions que les valls d'Àneu.

S'ha establert una col·laboració entre l'AHCSO i els tres ajuntaments de la vall de Cardós (Lladorre, Esterri de Cardós i Vall de Cardós) a partir de la seva proposta de recuperar d'una manera sistemàtica els fons patrimonials de la vall. Així, doncs, estem iniciant un projecte en el qual els fons patrimonials tenen una gran importància com a element per a poder reconstruir la història d'un territori. Per aquest motiu, el primer pas és conèixer quins són els fons que s'han conservat i on (al Pallars o fora del Pallars) i negociar amb els seus propietaris. El primer fons ha estat el de Casa Mora d'Arrós, de Cardós, que vam escollir per tal com s'havia detectat que conservava documentació de la batllia de Cardós i el primer manual notarial conegut de la desapareguda notaria de Ribera de Cardós²³. Aquest fons ja ha estat tractat, digitalitzat i retornat a la família, en un procés molt similar al donat per Casa Subirà, d'Altron.

El segon fons patrimonial, encara en procés de treball, és el de Casa Castellà, d'Esterri de Cardós, del qual encara som a la primera fase, amb 76 pergamins (un tresor si pensem que el nombre de pergamins dipositats a l'AHCSO abans de començar a treballar amb els patrimonials era només de set; al fons de Casa Mora només n'hi ha dos i, al fons de Casa Bringué, deu). La majoria d'ells són documents de compravenda que ens indiquen la formació del patrimoni rústic d'una casa forta i que ens informen de la intervenció dels jurats del poble quan es realitzava una transacció, ja que feien una estimació del valor del bé a vendre, fet segurament fruit del pes de la tradició comunitària.

Conclusions

Des del punt de vista arxivístic, podem dir que els fons patrimonials pirinencs són una eina indispensable que ens pot ajudar molt a la

reconstrucció de la història del territori. No són únicament un complement d'altres fons, com podrien ser els municipals o els parroquials, sinó que són l'element bàsic per a poder reconstruir la història del Pallars i de les seves institucions, i això és especialment cert per al període comprès entre el segle XVI i 1850.

Considerem, però, que des de la nostra perspectiva d'arxivers no podem menystenir les aplicacions que l'obtenció i l'estudi d'aquesta documentació pot oferir al territori. Unes aplicacions que poden ser molt diverses: en primer lloc, l'explicació als habitants del seu passat, que desconeixen, i, per què no, una aplicació en temes de turisme i de sostenibilitat de la població i del territori que poden ser molt interessants i que encara estan per explorar.

Quant al tracte amb les famílies, cal recordar en tot moment que estem tractant amb fons de titularitat privada i que hem de fer gala de la nostra màxima professionalitat i honestedat per superar la desconfiança dels propietaris. Aquesta desconfiança, de vegades, pot estar basada en males experiències anteriors (documents que van deixar a algú i que van desaparèixer, etc.).

Defensem la intervenció informàtica perquè considerem que és l'única solució en aquests casos, donades la no disponibilitat d'empreses al Pirineu i els nostres condicionants econòmics i materials.

I, per finalitzar, no ens podem estar de tornar a citar Albert Villaró, quan afirma que *"la digitalització dels fons patrimonials privats de les cases pirinenques és potser una solució lenta i cara, no exempta de dificultats i entrebancs. Però una actuació decidida en aquest sentit significaria la recuperació d'una part fonamental del llegat històric d'un territori que fins avui ha tingut un paper injustament marginal: una aposta per la normalització i pel futur"*.

Notes

- 1 VILLARÓ, Albert. "Arxius patrimonials pirinencs, la memòria oculta". *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, núm. 29 (primavera 2001), pàg. 3.
- 2 MARTÍNEZ I TEIXIDÓ, Lydia. *Les famílies nobles del Pallars en els segles XI i XII*. Lleida: Pagès Editors, 1991, pàg. 21.
- 3 El títol de comte de Pallars va ser atorgat a Joan Folch de Cardona i elevat a la categoria de marquesat després de la Guerra Civil, el 1491. Així, el Pallars fou un estat dels Cardona fins que, per matrimonis, aquesta casa fou absorbida, primer, per la casa de Comares (1557) i, finalment, per la casa ducal de Medinaceli (1652).
- 4 CASES LOSCOS, Maria Lluïsa; MARUGAN VALLVÉ, Carme Maria. "Els arxius i la documentació pallaresa". *Àrnica. Revista del Consell Cultural de les Valls d'Àneu*, núm. 44 (març 2000), pàgs. 32-40.
- 5 Desconeixem els metres lineals que ocupa la documentació procedent de l'Arxivo Ducal de Medinaceli, però podem comparar el fons *Pallars*, de 28 lligalls, amb el fons *Empúries*, de 120 lligalls, per adonar-nos que el Pallars no ha conservat la totalitat de la seva documentació. Aquest fet encara queda més clar quan analitzem les dates i la tipologia de la documentació conservada.
- 6 Ens podem fer una idea del que s'ha conservat dels fons municipals si observem les seves dates de començament: Peramea (1486), Llavorsí (1575), Sort (1592), Tírvia (1604), Alins (1806), Ainet de Besan (1838), Tor (1839), Àreu (1855), Estac (1858), Baén (1860), Esterri de Cardós (1860), Gerri de la Sal (1860), Enviny (1862), Norís (1866), Soriguera (1883), Llessuí (1928), Altron (1930), Farrera (1945) i Montcortés (1947); però, en realitat, l'únic fons municipal que té les sèries més o menys continuades (des de 1850!) és el de Sort.
- 7 No podem oblidar els estudis realitzats fins ara, alguns d'ells encara inèdits, que són un bon punt de partida per la interpretació de la història del Pallars: RAVINA, Manuel. *Documentació de Pallars en el Arxivo Ducal de Medinaceli de Sevilla (974-1229)*. Tesi de Llicenciatura inèdita. Universidad de Sevilla - Facultad de Filosofía y Letras, 1972; OSTOS, Pilar. *Génesis, transición y formas del documento de los condes de Pallars (1286-1327)*. Tesi doctoral inèdita. Universidad de Sevilla, 1985; PUIG I FERRETÉ, Ignasi. *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV). Estudi històric*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991, 2 vols.; MARTÍNEZ, Lydia. *Op. cit.*; BRINGUÉ I PORTELLA, Josep Maria. *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà. Segles XV-XVIII*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra - Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 1995; ALONSO, I.; MIQUEL, M.; PADILLA, J. I.; GRAM, U. B. *Àneu a pams. El capbreu de les valls d'Àneu de 1669*. Esterri d'Àneu: Quaderns del Consell Cultural del les Valls d'Àneu, núm. 1, 1995; OLIVER, Jaume. *Treball forçat? Agricultura, ramaderia i domini feudal al Pirineu: una proposta d'articulació (Pallars i Ribagorça, c. 800-100)*. Tesi de Llicenciatura inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona, 1997; MOLINÉ I COLL, Enric. *Els últims dos-cents anys del monestir de Gerri (1631-1835)*. Tremp: Garsineu, 1998; PADILLA, José Ignacio (dir). *L'esperit d'Àneu. Llibre dels costums i ordinacions de les Valls d'Àneu*. Esterri d'Àneu: Quaderns del Consell Cultural del les Valls d'Àneu, núm. 4, 1999; ESPADA, Carmen; OLIVER, Jaume. *Les bruixes al Pallars. Processos d'Inquisició a la Varvassoria de Toralla (s. XVI)*. Tremp: Garsineu, 1999; OLIVER I BRUY, Jaume. *Llavorsí. Dels orígens al capbreu de 1669*. Lleida: Pagès editors, 2000; MAS ARRONDO, Carlos. *Història de la farga catalana. El cas de la vall Ferrera, al Pallars Sobirà (1750-1850)*. Lleida: Pagès editors, 2000.

- 8 Les restes del fons documental del Consell General del Marquesat de Pallars (1591-1821), 0,4 ml, foren trobades a l'ajuntament de Sort. Conté fonamentalment la comptabilitat dels censals a què estaven sotmeses les comunitats i els arrendaments de les rendes dels quarters, però també inclou dos fragments de llibres d'actes (1659-1662 i 1667-1670).
- 9 BRINGUÉ I PORTELLA, J. M.; CASES I LOSCOS, M. L.; MARUGAN I VALLVÉ, C. M.; RABASA I FONT, M. I. *Descripció del marquesat de Pallars i vescomtat de Vilamur d'Onofre Timbau (1628)*. Lleida: Pagès editors, 2001.
- 10 Agregat al municipi de Baix Pallars el 1969.
- 11 Agregat al municipi de Sort el 1976.
- 12 Vegeu, per a l'aspecte eclesiàstic, diversos articles de MOLINÉ, Enric. "Organitzacions eclesiàstiques autònomes al Pirineu durant l'Antic Règim: les valls d'Àneu, de Boí i d'Aran". *Urgellia*, núm. 5 (1982), pàgs. 331-422; "Les passeries de 1653 i la vall de Cardós". *Urgellia*, núm. 13 (1996-97), pàgs. 553-558; "Els testaments i les institucions pròpies de la vall de Cardós, 1717-1720". *Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars*, núm. 7 (1994-1997), pàgs. 131-139.
- 13 Amb anterioritat a l'entrada en funcionament de l'AHCSO, es va realitzar l'informe de CATALÀ TICÓ, Xavier; PRATS ARMENGOL, Francesc. *Els arxius històrics municipals a les comarques de l'Alta Ribagorça, Pallars Jussà i Pallars Sobirà*, 1987 (fotocopia), que era un estat de la qüestió dels arxius municipals de les tres comarques, però mai s'ha realitzat res de similar per als arxius patrimonials.
- 14 Casa Perramon, de Peramea (Baix Pallars). L'actual titular d'aquesta casa, Jaume Montaner i Capdevila, és una persona molt sensibilitzada amb temes de patrimoni que durant dues legislatures va ser el conseller cap de l'àrea de cultura del Consell Comarcal del Pallars Sobirà.
- 15 Els informàtics us diran que no cal fer suport en paper, més temps i més diners, però nosaltres creiem que és important oferir en primer lloc a l'investigador el suport paper (no cal imprimir en color) i només acudir al CD en cas necessari.
- 16 OLIVÉ I OLLÉ, Francesc. "L'Arxiu dels Medinaceli a Catalunya". *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, núm. 22 (estiu 1999), pàgs. 1-3.
- 17 Amb anterioritat a l'aplicació de la digitalització als fons patrimonials, vam engegar una campanya de recollida de fotografies de la comarca que digitalitzem i retornem ràpidament a les famílies propietàries. Aquest sistema ha estat molt fructífer i ha permès la recopilació de més d'un miler d'imatges de la comarca anteriors al 1960. Amb material procedent d'aquesta campanya, hem realitzat el muntatge de les següents exposicions: *La família al Pallars Sobirà (1890-1960)*, l'any 2000; *Quan érem nens*, el 2001, i *Pal de paller. La dona al Pallars Sobirà (1900-1965)*, el 2002.
- 18 Territori que correspon al quarter de Rialp i la vall d'Àssua, del vescomtat de Castellbò. Vegeu TRAGÓ, Pere. *Spill manifest de totes les coses del vescomtat de Castellbò* (ed. Cebrià Baraut). La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana, 1982.
- 19 Fins ara, fonamentalment, aquesta documentació ha estat utilitzada per Jesús Sánchez per a la seva recopilació de la toponímia de la vall d'Àssua, per ESTEBAN AMAT, Agustí (ed.). *Los paisajes de Parques Nacionales. La humanización de las altas cuencas de la Garona y las Nogueras (4.500 a C - 1955 d.C.)*, en premsa, i per nosaltres a "Les fonts documentals per a l'estudi del medi natural al Pallars Sobirà". A: *Cinquenes Jornades d'investigació del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. Ajuntament de la Vall de Boí, Barruera 18, 19 i 20 d'octubre de 2000*. Generalitat de Catalunya, 2001, pàgs. 421-532.

- 20 Josep Freixa, tècnic en tractament d'imatges, va ser contractat de l'1 de febrer al 31 d'agost del 2001, a mitja jornada, i el període va ser molt just per digitalitzar els 2,20 ml de documentació.
- 21 Respecte al tema de la conservació dels CD, cal utilitzar CD de qualitat, fer servir una marca diferent per a cada còpia i guardar-los en les condicions determinades pel fabricant. Malgrat tot, no podem pensar que els nostres CD són el punt final d'emmagatzematge. Hem d'esperar l'aparició de noves formes de desar les informacions.
- 22 Segons Josep M. Bringué, ja des de les invasions gascones de 1336 es van produir pèrdues en la documentació de Cardós. També cal assenyalar que manquen els documents 531-558 (28 documents) referents a la vall en el fons *Pallars de l'ADM*, segurament perquè es van ser extrets per un judici i no es van retornar.
- 23 Aquesta notaria està documentada gràcies a l'Arxiu Capitular d'Urgell, però no s'ha conservat cap dels seus volums a l'Arxiu de Protocols de Sort i el llistat dels seus notaris és molt incomplet: 1253-1276, Mallol d'Anàs (notari públic de Cardós, vall Ferrera i vall d'Àneu); 1313-1319, Montaner d'Anàs (notari públic de Cardós); 1567-1598, Bernat Pallars (notari públic de la vall de Cardós per autoritat reial i apostòlica); 1606, Guillem Tolsà (oriünd de Lladrós, notari de Ribera per autoritat ducal); 1649, Joan Pedricó (notari de Ribera); 1657, Joan Ribasa (notari de Ribera i de la vall de Cardós per autoritat ducal). CASES, M. L. *Catàleg de l'Arxiu de Protocols del Districte de Sort*. Barcelona: Fundació Noguera, 1995, pàgs. 28-29.

Resumen

La necesidad de recuperación de los fondos patrimoniales pirenaicos y la problemática particular de la documentación procedente de las comarcas del Pallars nos han llevado a considerar la digitalización de los fondos patrimoniales como una herramienta de salvaguardia de los mismos. En este artículo explicamos los pasos y los criterios técnicos seguidos para la digitalización de los fondos patrimoniales de Casa Subirà, en Altron, y de Casa Mora, en Arrós de Cardós, así como nuestra valoración de esta experiencia.

Résumé

La nécessité de récupération des fonds patrimoniaux pyrénéens et la problématique particulière de la documentation venant de la région de Pallars nous a amené à envisager la numérisation des fonds patrimoniaux en tant qu'outil de sauvegarde de ceux-ci. Dans cet article, nous expliquons les étapes et les critères techniques suivis pour la numérisation des fonds patrimoniaux de Casa Subirà, à Altron, et de Casa Mora, à Arrós de Cardós, ainsi qu'une évaluation de cette expérience.

Summary

The need to recover the Pyrenean heritage, and the particular problem of the Pallars-region documentation, led us to consider digitalising the documentary heritage collection as a tool for safeguarding this material. In this paper we outline the steps and technical criteria followed in digitalising the heritage held at Casa Subirà, d'Altron, and Casa Mora, at Arrós de Cardós, as well as providing our assessment of this experience.

